«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»
Ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
_______________Ғафурзода А.Д.
«___»______________2023 сол

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар ба диссертатсияи Анушервони Исрофил дар мавзуи «Одатҳо дар муомилоти маданӣ», барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 – ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ пешниҳод шудааст.

Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ё соҳаи илми эълоншуда. Диссертатсияи Анушервони Исрофил таҳқиқоти илмии анҷомёфтае мебошад, ки аз ҷониби муаллиф ҳамаҷониба таҳқиқ гардида, ба яке аз масъалаҳои муосир ва мубрами илми ҳуқуқшиносӣ - одатҳо дар муомилоти маданӣ бахшида шуда, мазмун ва муҳтавои он ба шиносномаи ихтисоси 12.00.03 - ҳуқуқи гражданӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми илмии довталаб дар ҳалли масъалаи илмӣ ё коркарди проблемаи илмӣ бо арзёбии аҳамияти он. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба яке аз масъалаҳои муосир ва ҳалталаби илми ҳуқуқшиносӣ, яъне одатҳо дар муомилоти маданӣ бахшида шудааст.

Эҳёи арзишҳои миллӣ, ҳифз ва муаррифии ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ барои баланд бардоштан ва таҳким бахшидани рӯҳияи ватандӯстӣ, худшиносиву худогоҳии мардум, бахусус наврасону ҷавонон хеле муҳим аст. Ба шарофати истиқлолият мо ба хотири баланд бардоштани худогоҳӣ ва худшиносии ҳамватанон ва муаррифии шоистаи миллати куҳани тоҷик дар арсаи ҷаҳон арзишҳои неки миллӣ, анъана ва расму оинҳои бостонии худро эҳё ва инкишоф дода истодаем. Яке аз чунин арзишҳои миллӣ ин одатҳои халқи тоҷик мебошанд, ки то имрӯз аҳамияти худро гум накарда, дар муомилоти маданӣ ҳамчун танзимгари муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад мекунанд.

Дар илми ҳуқуқушиносӣ нисбат ба одатҳои ҳуқуқӣ ақидаҳо кайҳо ташаккул ёфтаанд, ки тибқи онҳо одатҳо қадимтарин сарчашмаи ҳуқуқ мебошанд. Ҳануз то ташаккули давлатдорӣ қоидаҳои муайяни рафтор, одатҳои танзимкунандаи муносибатҳои байни одамон вуҷуд доштанд, ки онҳоро як навъ намунаи одатҳои ҳуқуқи номидан мумкин аст. Ин одатҳо бевосита дар байни иштирокчиён — шахсони алоҳида, бе ягон алоқаи

миёнавӣ, унсурҳо ва асбобҳои техникӣ ба вуҷуд омадаанд. Ҳамзамон, ҳам он замон ва ҳам ҳоло барои сабти ин одатҳо дар васоити моддӣ талабот вуҷуд надошт ва надорад. Минбаъд бо ташаккули давлатдорӣ ва инкишофи қонунгузорӣ як қисми одатҳои қаблан ташаккулёфта ба меъёрҳои ҳуқуқӣ мубаддал шуданд, дар ҳоле ки меъёрҳои ҳуқуқии расмӣ низ фаъолияти худро қатъ накарданд.

Ҳуқуқи одатӣ яке аз зуҳуротҳои қадимтарин дар таърихи инсоният ба ҳисоб рафта, мушкилоти пайдоиш, ташаккул ва рушди он бисёрҷабҳа мебошад ва меъёрҳои он унсурҳои фарҳанги миллӣ дошта, хусусиятҳои онро инъикос мекунанд. Омӯзиши одатҳо, робитаи онҳо бо дигар сарчашмаҳои ҳуқуқ барои дарки раванди таърихии пайдоиши ҳуқуқ, инчунин идомаи рушди меъёрҳои ҳуқуқӣ аҳамияти муҳим дорад. Сарфи назар аз давомнокии мавҷудияти он, ҳуқуқи одатӣ танҳо дар аввали асри XIX мавзӯи таҳқиқоти ҷиддии илмӣ гардид, ки онро асосан этнологҳо ва таърихшиносон анҷом додаанд. Бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” одатҳо ба одатҳои ҳуқуқӣ мубаддал дода шуда, онҳо аз маҳшавӣ ҳимоя карда шуданд. Аммо дар муносибатҳои маданӣ-хуқуқӣ одатҳои ҳуқуқии зиёде низ мавҷуд мебошанд, ки таҳти танзими ё иҷозати қонуни мазкур қарор дода нашудаанд. Алалхусус аз истифода ва татбиқи одатҳои ҳуқуқӣ на ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ бархурдор мебошанд.

Бинобар асосҳои зикргардида омӯзиши одатҳо дар муомилоти маданӣ ва муайяннамоии мавқеи онҳо дар рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун асоси анҷоми таҳқиқот ва мубрамияти онро собит месозад.

Бояд тазаккур дод, ки унвонҷуй дар ҳалли масъалаҳои илмие, ки вобаста ба инкишофи қонунгузории мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба нақши одатҳо дар муомилоти маданӣ саҳми назарраси худро гузоштааст, Ҳамзамон мушкилотҳои илмиеро коркард намудааст, ки ҳалли онҳо барои рушди илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва такмили қонунгузории кишвар метавонанд саҳми назаррас гузоранд, аз ҷумла:

1) Мафҳум ва моҳияти одатҳо ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи маданӣ таҳқиқ ва муайян гардидаанд;

2) Хусусиятҳои одатҳои муомилоти маданӣ ва татбиқи одатҳо дар амалияи ҳуқуқтатбиққунӣ таҳлил ва мавриди омузишу хулосабарорӣ қарор дода шудаанд;

3) Таносуби одатҳои муомилоти маданӣ бо дигар меъёрҳои иҷтимоие, ки ҳангоми танзими муносибатҳои маданӣ-ҳуқуқӣ истифода мешаванд, ошкор карда шудаанд;

4) Хусусияти ҳуқуқии одатҳои муомилоти маданӣ дар муносибатҳои тиҷоратии байналмилалӣ ва қоидаҳои УНИДРУА, қоидаҳои Инкотермс ва ғайраҳо аз ҷониби муаллиф мавриди баррасӣ қарор дода шуда, муайян гардидаанд;

5) Дар натиҷаи омузиши муқарраротӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ ва байналмилалӣ ва амалияи ҳуқуқӣ муаллиф муқаррар намудааст, ки хусусияти унсурҳои одатҳои ҳуқуқи маданӣ имкон додаанд, то одатҳоро

маҷмӯи меъёрҳо эътироф карда, онҳоро ба меъёрҳои ахлоқӣ мувофиқат намояд, ки дар як соҳаи муайяни фаъолияти инсон, гурӯҳи иҷтимоӣ ё ҷомеа дар натиҷаи истифодаи якчандкарата ташаккул ёфта, ба шаклҳои муайяни рафтори ҳатмӣ ва бо маҷбуркунии иҷтимоӣ таъмингардида меҳисобад. Онҳо барои танзими муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқи маданӣ мувофиқи иҷозат ва тартиби муқаррарнамудаи қонун истифода мешаванд;

6) Дар натиҷаи гузаронидани тадқиқоти дисертатсионӣ дар асоси усулҳои умумии илмӣ ва алоҳида муайян карда шудааст, ки одатҳо дар тафовут бо меъёрҳои дигари иҷтимоӣ шакли хаттиро талаб намекунад.

7) Таҳқиқоти гузаронидашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки одатҳои муомилоти маданӣ аз рӯи якчанд омилҳо тасниф кардан шудаанд, аз ҷумла аз рӯи сабти ҳуҷҷатӣ, ҳудуди татбиқнамоӣ, амалкунӣ, шакли ифода дар меъёрҳои ҳуқуқӣ.

8) Дар доираи тадқиқоти гузаронидашуда аз ҷониби муаллиф муайян карда шудааст, ки одатҳо муаллифи мушаххас надоранд ва маҳсули фаъолияти дастҷамъона мебошанд. Офарандагони ҳуқуқи одатӣ, яъне, одамоне, ки дар ҳудуди муайян зиндагӣ мекунанд ва рафтори онҳо одатҳоеро ташкил медиҳад, ки онҳо бояд ҳамчун субъектҳои муомилоти мадание, ки ба онҳо тааллуқ доранд, баромад кунанд.

9) Инчунин муаллиф дар таҳқиқоти диссертатсионӣ исбот намудааст, ки истинод ба одатҳои ҳуқуқӣ дар меъёрҳои қонунгузории мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон зикргардида ҳамчун шакли татбиқи ҳуқуқи одатӣ эътироф карда намешаванд, зеро қонунгузор ба одате ишора мекунад, ки ниҳоят бояд риоя шавад, шакли одатии худро гум карда, ба меъёри қонун табдил меёбад. Илова бар ин, ӯ қайд менамояд, ки вобаста ба одатҳо ва одатҳои ҳуқуқӣ, қонунгузории маданӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, муаммоҳои ҳуқуқии эҳтимолии татбиқи амалии навгониҳо ошкор карда шудаанд.

Бо мақсади такмили танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар муомилоти маданӣ оид ба рушди минбаъдаи қонунгузорӣ тавсияҳову пешниҳодҳо ба тасвиб расиданд.

Муаллиф низоми мафҳумҳо ва ақидаҳоро дар бораи категорияи одатҳои муомилоти маданӣ таҳия ва коркард намуда, тавсияҳои амалӣ оид ба рушд ва татбиқи одатҳои муомилоти маданӣ дар баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои маданӣ-ҳуқуқӣ дар фаъолияти судҳо пешниҳод менамояд. Ғояи мазкур ба натиҷаҳои аз ҷониби умум эътирофшудаи илмӣ, маводи таърихию ҳуқуқӣ, маводҳои таҷрибаи судӣ, қонунгузорӣ ва амсолияи судӣ асос ёфтааст.

Натиҷаҳои таҳқиқоти бадастовардаи муаллиф аз он далолат медиҳанд, ки таҳқиқот ба омузиши воқеъбинона ва ҳамаҷонибаи назариявию амалии одатҳо дар муомилоти маданӣ, таҳлили натиҷаҳо, пешниҳодҳо, тавсияҳо ва хулосаҳои илман асосноккардашуда, муайяннамоии таҳияи ақидаю тавсияҳои дар рисола пешниҳодгардида, навоварии илмии одатҳо дар муомилоти маданӣ алоқаманд аст, асос меёбад.

Хулоса кардан мумкин аст, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳуми одатҳо дар муомилоти маданӣ дода нашудаанд.

Муаллиф мафҳуми одатҳо дар муомилоти маданӣ ҳамчун меъёрҳои ҳуқуқие эътироф кардааст, ки қонун онро муқаррар накардааст, ки дар соҳаи муайяни фаъолият дар натиҷаи такрори якчандкарата ва якхелаи шаклҳои муайяни рафтор ташаккул ёфтааст. Ҷамъоварии аломатҳои одатҳои ҳуқуқи маданӣ ба мо имкон медиҳад эътироф намоем, ки ин маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки ба меъёрҳои ахлоқӣ мувофиқат мекунанд, ки дар соҳаи муайяни фаъолияти инсонӣ, гурӯҳи иҷтимоӣ ё дар натиҷаи такрории якчандкаратаи шаклҳои муайяни рафтор, барои танзими муносибатҳои муайяни ҳуқуқии маданӣ ташаккул ёфтааст (саҳ. 63).

Муаллиф ба чунин хулоса омадааст, ки одатҳо дар фарқият аз дигар сарчашмаҳои ҳуқуқи маданӣ сабти хаттиро талаб намекунад ва қайд мегардад, ки шакли нонавиштаи одатҳо имкон медиҳад, ки онро аз шартҳои намунавии шартномаҳо ва қоидаҳои ба ҳам шабеҳе, ки аксаран дар муомилоти маданӣ истифода мешаванд ва танҳо дар шакли хаттӣ дастрасанд, фарқ карда шавад (саҳ. 51-52).

Диссертант ба гурӯҳбандии одатҳо диққати махсус дода, қайд намудааст, ки одатҳоро дар ҳуқуқи маданӣ аз рӯи якчанд меъёрҳо гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст. Аз нуқтаи назари илмӣ ва амалӣ ӯ таснифоти одатҳоро дар муомилоти маданӣ чунин пешниҳод намудааст: аз рӯи бақайдгирии ҳуҷҷатҳо; аз рӯи соҳаи татбиққунӣ (истифодабарӣ); аз рӯи намуди меъёрҳои ҳуқуқии дар онҳо ифодаёфта (саҳ. 114).

Муаллиф қайд менамояд, ки истинод ба одатҳои дар ҳуқуқи маданӣ пешбинишуда барои иҷозат додани татбиқи ҳуқуқи одатӣ асос намебошанд. Агар муқаррароти қонун ба одате дахл дошта бошад, ки дар ниҳояти кор бояд риоя карда шавад, он одати худро гум карда, ба меъёри қонун табдил меёбад. Пешниҳод гардидааст, ки доираи татбиқи одатҳоро дар муносибатҳои хусусӣ-ҳуқуқӣ васеъ карда шуда, доираи танзими имконпазир инкишофи одатҳои ҳуқуқи маданӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки дар доираи он иштирокчиёни муомилоти маданӣ метавонанд қоидаи рафторро озодона интихоб ва ё эҷод намоянд. Қонунан дар ин маврид бояд дар таърифи манфии доираи татбиқи ҳуқуқи одатӣ тавассути меъёрҳои императивӣ ҷамъбаст карда шавад (саҳ. 137).

Диссертант дар тавсияҳо ба такмили қонунгузории маданӣ асоснок менамояд, ки ба мод. 489-КМ ҶТ, ки шартҳои намунавии шартномаро пешбинӣ менамояд, ки дар он шартҳои шартнома бо одатҳои муомилоти корӣ муайян карда мешаванд, тағйирот ворид карда шавад. Шартҳои намунавии шартнома одат шуда наметавонанд, зеро он ба муқаррароти модда 5-и КМ ҶТ мувофиқат намекунад. Аз ин рӯ, дар танзими муносибатҳои ҳуқуқии маданӣ татбиқи одатҳо нисбат ба меъёри диспозитивӣ асоснок мебошад (саҳ. 117).

Диссертант ба хулоса омадааст, ки кодификатсияи ғайрирасмии амалияи савдои байналмилалӣ мавҷуд аст ва он метавонад дар тафсири амалияи савдои байналмилалӣ барои ҳуқуқтатбиққунии якхела шомил карда шавад ё метавонад усули инъикоси таҷрибаи тиҷорати байналмилалиро тавассути ҷамъбасткунӣ ва ҳуҷҷатгузорӣ, инчунин барои эътирофи он аз ҷониби ҷомеаи байналмилалии савдо истифода шавад.

Муаллиф қайд мекунад, ки одатҳои савдои байналмилалӣ дар раванди ҳуқуқтатбиққунӣ вазифаи танзими меъёрии муносибатҳои тиҷоратии наздисарҳадӣ ва пур кардани холигиҳои шартномаҳои байналмилалӣ, инчунин муайян намудани ҳуқуқҳои дар соҳаҳои алоҳидаи савдо татбиқшавандаро иҷро мекунанд (саҳ. 149).

Дар умум метавон хулосабарорӣ намуд, ки таҳқиққунанда мақсадҳо ва вазифаҳои гузошташударо оид ба одатҳои муомилоти маданӣ дуруст таҳлил намуда, нуктаҳои муҳими илмиеро пешниҳод намудааст, ки барои илми ҳуқуқшиносии маданӣ ва ватанӣ аҳамияти калони назариявию амалӣ доранд.

Натиҷаҳои мушаххаси илмӣ (бо нишон додани навгонӣ, аҳаммияти илмӣ ва амалии онҳо), ки барои он ба довталаб додани дараҷаи илмии дархостшаванда мумкин аст.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ аввалин таҳқиқоти маҷмӯавӣ оид ба одатҳо дар ҳуқуқи маданӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Нуктаҳои илмии диссертатсия, ки ба ҳимоя пешниҳод гардидаанд, навгонии таҳқиқоти диссертатсионӣ ва натиҷаҳои ҳалли вазифаҳои гузошташударо инъикос менамоянд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертатсионии Анушервони И. дар он ифода меёбад, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои дар натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бадастомада барои ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ дар самти одатҳои муомилоти маданӣ дар муносибатҳои маданӣ истифода карда мешаванд. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки хулоса ва таклифу пешниҳодҳои дар он манзургардида метавонанд барои ҳалли як қатор масъалаҳои ҳуқуқи маданӣ, ки ба танзими муносибатҳои молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ равона гардидааст, мусоидат менамоянд. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки дар фаъолияти ҳуқуқтатбиққунӣ ва ҳуқуқэҷодкунӣ ҷиҳати такмили қонунгузории кишвар метавон хулосаву пешниҳодҳои таҳқиқотро вобаста ба одатҳо дар ҳуқуқи мададнӣ истифода шаванд.

Хулоса ва пешниҳодҳои дар таҳқиқоти диссертатсионии Анушервони И. манзургардида дар хусуси инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба одатҳо дар муомилоти маданӣ метавонанд дар омода намудани воситаҳои таълимӣ ва таълимӣ-методӣ, инчунин чараёни таълими фанҳои ҳуқуқи маданӣ, ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи соҳибкорӣ, ҳуқуқи мурофиавии гражданӣ ва иқтисодӣ ва навиштани корҳои курсӣ, рисолаҳои дипломӣ, магистрӣ ва дигар корҳои таҳқиқотию илмӣ истифода шаванд.

Бо мақсади исботи гуфтаҳои қаблӣ метавон ба чанде аз натиҷаҳои илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ ишора намуд, ки дар асоси он довталаб арзандаи дараҷаи илмии дархостшаванда мебошад:

1. Дар навгонии 1 муаллиф мафҳуми ҳуқуқи одатиро ҳамчун меъёрҳои қонун дар истифодаи мунтазами он аз тарафи шумораи номуайяни иштирокчиёни муомилоти маданӣ ифода кардааст. Ҷамъбасти аломатҳои одатҳои ҳуқуқи маданӣ имкон медиҳад, ба хулоса омад, ки ин меъёрҳои

ҳуқуқиест, ки ба меъёрҳои ахлоқӣ мувофиқат мекунанд, ки дар гурӯҳи иҷтимоӣ ё ҷомеа ва дар соҳаи ҳаёти инсонӣ ба вуҷуд омада, дар натиҷаи такрори рафтори дахлдори иштирокчиёни муомилоти мадании мавҷудбуда, ки барои онҳо ҳатмӣ ва бо маҷбуркунии иҷтимоӣ таъмингардида мебошад.

2. Дар навгонии 5 бошад, муаллиф исбот намудааст, ки истифодаи одатҳои дар меъёрҳои қонунгузории мадании ҶТ пешбинигардида наметавонад ҳамчун шакли татбиқи меъёри ҳуқуқи одатӣ эътироф карда шавад, зеро қонунгузор ба одате ишора мекунад, ки ниҳоят бояд риоя шавад, шакли одатии худро гум карда, ба меъёри қонун табдил меёбад. Инчунин, диссертант ибрози андеша намудааст, ки дар мавридҳое, ки қонун имконияти абстрактии истифодаи одатро дар муносибатҳои молумулкӣ бе нишон додани меъёрҳои мушаххаси одатҳои ҳуқуқи пешбинӣ кардааст (моддаи 5-и Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон), пешакӣ маълум нест, ки кадом меъёр дар байни дигар қоидаҳо иҷозат дода мешавад, ки дар амал пешбинӣ шудаанд. Далели он, ки одат бо эътирофи суд ба меъёри ҳуқуқ табдил меёбад, ҳуқуқтатбиқкунанда ҳуқуқ эҷод мекунад ва дар амал қоидаҳои рафтори дорои хусусияти ҳуқуқидоштаро татбиқ намекунад. Дар ин ҳолат амсоли судӣ унсурҳои одатро пурра ба худ мегирад.

3. Дар тавсияи амалии муаллиф пешниҳод менамояд, ки ном ва мазмуни моддаи 5 КМ ҶТ-ро дар таҳрири нав ифода карда шавад:

«**Моддаи 5. Одатҳои ҳуқуқӣ дар муомилоти маданӣ**

Дар муомилоти маданӣ одатҳои ҳуқуқӣ эътироф карда мешавад, агар онҳо дар меъёрҳои қонун пешбинӣ нагардида бошанд ва ба муқаррароти қонун, шартнома ва ба асосҳои ахлоқ мухолифат накунанд ва барои танзим ва татбиқи муносибатҳои муайяни маданӣ-ҳуқуқӣ равона гардида бошанд.».

Ба андешаи муаллиф аз аломатҳои дарҷгардидаи одатҳои муомилоти корӣ чунин бармеояд: агар қоида «ташаккул ёфта, ба таври васеъ истифода гардад», пас иштирокчиёни муносибатҳои фаъолияти соҳибкорӣ бояд дар хусуси мавҷудияти он маълумот дошта бошанд. Аён аст, ки дар ин ҷо сухан оид ба эҳтимолияти донистан ва ё надонистан мавҷудияти одате меравад, ки дар ҳолатҳои муайян онро мавриди баҳс қарор додан мумкин аст. Истифодаи одатҳои муомилоти корӣ бояд мувофиқи мазмуни моддаи 5 КМ ҶТ амалӣ карда шаванд. Ӯ қайд менамояд, ки дар мафҳуми одатҳои муомилоти корие, ки дар моддаи 5 КМ ҶТ оварда шудааст, муқаррароти ниҳоят васеъ «қоидаи рафтори дар ягон соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ васеъ истифодашаванда»-ро пешбинӣ менамояд. Бо дарназардошти он, ки меъёрҳои ҳуқуқи одатӣ дорои хусусияти хоса (фардӣ) мебошанд, пас аз рӯи моддаи 5 КМ ҶТ муайян намудани ҳудуди ифодаи «ба таври васеъ истифодашаванда» ғайриимкон мебошад. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки мафҳуми одатҳои муомилоти корӣ мувофиқи мафҳуми дар боло овардаи ҳуқуқи одатӣ дар муомилоти маданӣ муайян карда шавад (саҳ. 64).

Вобаста ба пешниҳоди мазкур муаллиф қайд менамояд, ки дар моддаи 5 КМ ҶТ дарҷ намудани танҳо «одатҳои муомилоти корӣ» қобили қабул намебошад, зеро дар мавзуи танзими маданӣ-ҳуқуқӣ мафҳуми зикргардида дигар «одатҳои ҳуқуқӣ дар муомилоти маданӣ» мавҷудбударо дарбар намегирад. Яъне, мафҳуми «одатҳои ҳуқуқӣ дар муомилоти маданӣ

нисбат ба маҳуми «одатҳои муомилоти корӣ» васеътар мебошад.

4. Ҳамзамон, муаллиф пешниҳод намудааст, ки моддаи 13[1] ба Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 12[1] ба Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи одатҳо дар муомилоти маданӣ ва одатҳи муомилоти корӣ илова карда шаванд, ки меъёрҳои пешниҳодгардида дар баланд бардоштани масъулияти судяҳо дар татбиқи одатҳои ҳуқуқӣ ҳангоми ҳалли баҳсҳои ҳуқуқи маданӣ ва рушди онҳо мусоидат менамояд.

Дар ин қисмат метавон иброз намуд, ки муаллифи рисолаи илмӣ бо назардошти нуктаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ки ҳамагӣ навгонии илмӣ ба ҳисоб мераванд, лоиқ ба дараҷаи илмии дархостшаванда мебошад.

Бояд қайд намуд, ки дар баробари муваффақиятҳои ишорашуда, инчунин дар рисолаи илмӣ баъзе масъалаҳои баҳсноку норавшан ҷой доранд, чунончӣ:

1. Аҳамияти илмии навгонии дуюми таҳқиқоти диссертатсионӣ норавшан аст. Муаллиф дар ин навгонӣ пешниҳод намудааст, ки «...одатҳо дар фарқият ба дигар меъёру ҳуқуқҳои иҷтимоӣ шакли хаттиро талаб намекунад, яъне, ифодаи зоҳирии он - ин қоидаҳои муқаррарии рафтори доираи шахсони номуайян мебошад, ки муносибатҳои ногусастанӣ доранд, ки амали иштирокчиёни муомилоти маданиро танзим мекунанд.» (саҳ. 14).

Пешниҳоди мазкури муаллиф дар таҷрибаи ҳуқуқтатбиқкунӣ мутобиқат наменамояд, зеро ҳангоми ҳалли баҳсҳои маданӣ-ҳуқуқӣ судя ба сарчашмаи эътирофшуда ё дар шакли хаттӣ сабтшуда истинод оварда метавонад. Аз муқаррароти Кодекси мурофиавии иқтисодӣ ва гражданӣ бармеояд, ки пешниҳоди далел ва ҳолатҳои исботшаванда дар мурофиаҳои мазкур ба тарафҳо вогузор карда мешавад. Аз ин рӯ, суд исботи мавҷудияти одатҳоро ба тарафҳо вогузор менамояд ва онро дар он сурат қабул менамояд, ки он дар ягон шакл ё ҳуҷҷат ифода ёфта бошад. Бинобар ин, пешниҳоди мазкури муаллиф асосноккунии иловагиро талаб менамояд.

2. Муаллиф дар зербоби 2.2. рисолаи худ қайд намудааст, ки «...иҷозатдиҳӣ дар асоси қонунгузорӣ маъмулан ба ду зернамуд ҷудо мешавад. Якум – иҷозатдиҳии бевосита дар асоси қонунгузорӣ. Дар ҳолест, ки дар Конститутсия ва ё қонунгузории дигар меъёри ба одатҳо ҳаволакунанда ҷой дошта бошад ва ё агар дар соҳаҳои муайяни ҳуқуқ истифодаи одатҳоро қонунгузорӣ пешбинӣ намуда бошад. Зернамуди дуюм – иҷозатдиҳии бавосита дар асоси қонунгузорӣ – танҳо дар ҳолати ҳаволакунии мустақим ба меъёри мушаххаси ин ва ё он санади меъёрии ҳуқуқӣ, ки истифодаи меъёрҳои одатиро дар ҳолати муайяни муносибатҳои ҷамъиятӣ муқаррар намудааст, ба назар мерасад.» (саҳ. 133).

Дар ин хулосабарории муаллиф масъалаи иҷозатдиҳии одатҳо ба тариқи истинод, баҳснок мебошад, зеро аз он муайян намудани татбиқи кадом намуди одат ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, муаллиф оид ба ин масъала мавқеи худашро мушаххас намояд.

3. Муаллифи рисолаи илмӣ дар яке аз пешниҳодҳои худ қайд мекунад, ки дар маҷмӯаҳо гирд овардани одатҳо то як андозаи муайян аз рӯи натиҷа онҳоро бо кодификатсияи қонунҳо баробар мекунад ва дар

назар дошта шудааст, ки дар ин ҳолатҳо аҳамияти ҳуқуқии одатҳо ба эътибори мақоми онҳо гирдоварда, такя менамояд. Муаллиф пешниҳод намудааст, ки ҳуҷҷатҳои ба монанди ИНКОТЕРМС, УНИДРУА ва Қоидаҳои ягонашудаи ПБС, ки кодификатсияи ғайрирасмӣ мебошад, барои татбиқ ва истифодаи он дар муносибатҳои тиҷорати хориҷӣ ва халли баҳсҳои аз ҷониби арбитраж ё судҳои иқтисодӣ дар сатҳи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷозат дода шавад.(саҳ. 124, 149).

Дар пешниҳоди мазкур муаллиф он ҳолатро ба инобат нагирифтааст, ки тибқи талаботи моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо санадҳои байналмилалии аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофгардида, низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд, пас чӣ гуна ҳуҷҷатҳои ғайрирасмии байналмилалӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда мешавад, чунки муқаррароти Конститутсия дар бораи ҳуҷҷатҳои расмӣ сухан меронад.

Аммо, эрод ва норасоиҳои ишорашуда ба мазмуну мундариҷаи диссертатсия таъсир намерасонанд ва арзиши илмии онро коста намегардонанд.

Автореферат ба муҳтавои диссертатсия мувофиқат дорад. Дар автореферат натиҷаҳои асосии таҳқиқот, алалхусус мазмуни мухтасари таҳлили кофии бобҳо ва зербобҳои диссертатсия дарҷ ёфтаанд.

Мутобиқати тахассуси илмии довталаб ба дараҷаи илмӣ.

Диссертатсияи Анушервони Исрофил ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърӯзаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамоянд. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Хулоса, рисолаи диссертатсионии Анушервони Исрофил ба талаботҳо оид ба корҳои диссертатсионӣ дар мавриди дарёфти дараҷаи илмии номзади илм мувофиқ буда, муаллифи он сазовори ноил гардидан ба дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.03 - ҳуқуқи граждаӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ мебошад.

Тақриз дар асоси муқаррароти мавҷуда, махсусан бандҳои 76, 77, 78, 79 ва 81 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, таҳия ва пешниҳод гардидааст.

Диссертатсия ва автореферат дар семинари васеи илмӣ-назариявии кафедраи ҳуқуқи маданӣ ва иқтисодии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар семинар иштирок доштанд 12 нафар: тарафдор - 12 нафар, муқобил - бетараф нест. Суратмаҷлиси семинари васеи илмӣ-назариявӣ таҳти № 4 аз 28 ноябри соли 2023.

Тақризи муассисаи пешбар аз ҷониби Мирзоев П.И., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, мудири кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода карда шуда, дар маҷлиси кафедра муҳокима ва ҷонибдорӣ карда шудааст. Дар маҷлис иштирок доштанд 10 нафар: тарафдор - 10 нафар, муқобил - бетараф нест. Суратмаҷлиси кафедра таҳти № 4 аз 29 ноябри соли 2023.

Раиси семинари васеи илмӣ-назариявӣ:
мудири кафедраи ҳуқуқи маданӣ ва иқтисодии
Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Холинова М.М.**

Ташхисгар:
мудири кафедраи назарияи давлат ва ҳуқуқии
Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Мирзоев П.И.**

Котиби ҷаласа:
дотсенти кафедраи ҳуқуқи маданӣ ва иқтисодии
Академияи идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Расулов Ф.М.**

Имзои Холинова М.М., Мирзоев П.И.,
Расулов Ф.М. -ро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо, коргузорӣ ва корҳои
махсуси Академияи идоракунии давлатии
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон **Ҷамидов Ш.Б.**

Суроға: 734003, ш. Душанбе, Саид Носир 33, Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тел: 224-17-86, 224-83-93 (факс), email: info@ipa.tj.